

MILLİ DƏYƏRLƏRİN ETNOKULTURAL SİSTEMİ

Hər bir xalqın öz milli adət-ənənələrinin daıyıcısı olan bayramlar mövcuddur. Novruz bayramı da Dünyaya müsəlman aləminin etnokultural sistemində əvəzlənən yeri olan və bu gün elmi şəkildə araşdırılması tələb olunan dəyərlərimizdəndir.

Kökü lap qədimlərdən, başlayaraq müasir günümüzədək gəlib çatan, insanlarımızın oda, suya, torpağa, havaya və yaradılışların bütün formalarına aid olan, düşüncələrin arxetiplərini özündə yaşadan, xalqımızın milli varlığının mayasını, ruhunu özündə əks etdirən Novruz bayramı, folklorşünas alim Şakir Əlif oğlu Albalyevin "Xalq bayramları probleminin nəzər əsasları və Novruz" kitabında bir daha araşdırılmışdır.

Kitabın "Xalq bayramı probleminin nəzəri əsasları" adlı I fəslində fəslində alim, Azərbaycanda qeyd olunan bayramların öyrənilmə üsulunda keçmiş sovet dönəmindən qalmış vulqar bir sosioloji yanaşmanın hələ də qalmasını deyir. Çünki sovet ideologiyasına nəzərən xalq bayramları və dini bayramlar bir-birinə əks olan və məna baxımından qarşıdurması bəzi hallarda indi də davam edən, sistemlər kimi tədqiq edilmişdir...

Kitabın "Novruz bayramının milli mədəniyyət sistemində yeri və mənası" adlı II fəslində Ş.Ə. Albalyev Novruz bayramını ritual-mifoloji və etnokultural baxımından ən universal və çox mürəkkəb struktura malik mərasim kompleksinə malik olduğunu söyləyir. Novruzun milli düşüncəmizdə etnokultural bir davranış formulu olduğu qənaətinə gələn müəllif, ona etnokultural aspektlə yanaşmadan əlavə, multikultural və interkultural aspektlərdə də yanaşmanı tələb edir.

Bunun üçün müəllif oxucusunu Novruz fəlsəfəsinin tarixinə səyahətə aparır və onu bu sahədə aparılmış tədqiqatlarla tanış edir. O, qeyd edir ki, novruzşünas alim S.Qasımova bu bayram haqqında son monoqrafik tədqiqatlardan olan "Azərbaycanda Novruz ənənə və inancları" adlı əsərində Novruz bayramının etnokulturoloji sistemdəki yerinə iki: milli-mənəvi ənənə və milli dövlətçilik ənənəsi baxımından yanaşır. Belə ki, Novruz bayramı ilk növbədə ənənə hadisəsidir. Bu ənənə milli-mənəvi ənənədir, yəni milli ənənə sistemi olaraq xalqın bütün mənəvi dəyərlər sistemini özündə inikas edir. Digər tərəfdən, Novruz bayramı bütün zaman kəsirlərində xalqımızın milli dövlətçilik ənənələri ilə sıx bağlı olmuşdur və bu indi də belədir. (səh. 53-54).

Novruz bayramının etnokulturoloji mahiyyəti barəsində ən dəyərli və əhəmiyyətli fikirləri Ulu Öndər Heydər Əliyevin çıxışlarında tapırıq. O deyir:

- "İnsanlar baharın gəlməsi, təbiətin oyanması, həyatın canlanması ilə müjdələyən Novruz bayramı ən qədim dövrlərdən bəri xalqımızın sevinc və şadlıq bayramı olmuş, tariximizin müxtəlif dövrlərində bəzi təzyiqlərə, süni maneələrə məruz qalmasına baxmayaraq, bu günə qədər gəlib çıxmışdır".

H.Əliyevə görə, bu ənənə xalqımızın milli yaddaşında o qədər qə-

dim tarixə malikdir ki, sonrakı minilliklərin heç bir qüvvəsi həmin ənənəni xalqın yaddaşından silə bilməmiş, əksinə, Novruz ənənəsi xalqımızın həyatında, milli düşüncəsində daha da inkişaf etməkdə, böyüməkdə davam etmişdir. Qədim zamanlardan bəri və bu gün də bu bayramı ən çox sevən, ən uca tutan Azərbaycan xalqıdır... Ancaq elə vaxtlar, zamanlar olubdur ki, bu bayramı xalqımızın əlindən almaq istəyiblər, bu bayramı keçirməyə mane olmaq istəyiblər. XX əsrdə biz bu dövrü yaşamışıq. Ancaq Novruz Bayramının o qədər dərin kökləri var ki, onlar Azərbaycan xalqının, millətimizin qəlbində o qədər kök salıb ki, heç bir qüvvə, heç bir hakimiyyət, heç bir sistem bu bayramı Azərbaycan xalqının əlindən ala bilməyibdir" (səh. 58).

H.Əliyevin Novruz bayramına bu qədər dəyər verdiyini haqlı sayan Ş.Albalyev göstərir ki, bu bayramı hər bir azərbaycanlı daim öz qəlbində böyük sevgi ilə gəzdirmişdir. Novruz bayramını Ulu Öndər xalqımızın sadəcə müqəddəs saydığı bayram yox, həm də etnikmədəni düşüncənin, xalqın etnikulturoloji varlığının mühüm hadisəsi, milli-mənəvi dəyər idi. Bizim milli-mənəvi dəyərlərimiz əsrlər boyu xalqımızın həyatında, yaşayışında, fəaliyyətində formalaşmışdır. Milli-mənəvi dəyərləri olmayan millət həqiqi millət, həqiqi xalq ola bilməz... Göründüyü kimi H.Əliyev Novruz etnokulturoloji hadisə kimi dövlətçilik ənənəsinin, milli ideologiyanın mühüm tərkib hissəsi sayırdı (səh.59).

Novruz bayramının etnokultural semantikasi, o cümlədən etnopsixoloji mahiyyəti haqqında maraqlı fikirlərə prof. C.Qasımovun Novruz bayramının sovet dönəmində repressiyasından bəhs edən məqalələrinə istinad edən müəllif qeyd edir ki, bayram haqqındakı öz uşaqlıq xatirələrinə əsaslanan bəzi insanlara görə, guya sovet vaxtı bu bayramın keşirilməyə heç bir yasaq, qadağa qoyulmamışdı. C.Qasımova qeyd edir ki, sovet hökuməti Novruz bayramını meydanlardan evlərə, mənzillərə sıxışdırdı. Onu dövlətin qeyd etdiyi rəsmi-siyasi bayram statusundan çıxarıb, məişət səviyyəsində qeyd olunan bir bayrama çevirdi. Məsələnin bütün mahiyyətini bunda görə müəllif sovet hökumətinin Novruzun bəri bayram kimi xalqın əlindən tam şəkildə ala bilməməsini vurğulamaqla yanaşı, onu milli dövlətçiliyin ifadəsi olan bayram olmadan çıxarmasını və buna cəhd edənlərin hamısının qanlı repressiyalara məruz qoyduğunu böyük məyusluqla qeyd edir...

Bir müddət Novruzun etnokultural gücünə tam şəkildə qalib gələ bilməyən sovet ideoloqları onun, heç olmasa, məhəlli səviyyədə qeyd olunan "xalq adət-ənənəsi" şəklində yaşamasına dözməli oldular.

Lakin 1920-30-cu illərdə xalqın yaddaşında kök salmış "Novruz" bayramı da din pərdəsi altında yasaq edilərsə də, illər boyu küşə və meydanlarda böyük ruh yüksəkliyi ilə keçirilən bu milli bayramı xalq artıq gizli olaraq, qapalı şəraitdə, lokal bir məkanda - evində keçirməyə başladı. Bunu bilən dövlət məmurları evlərdə

də bu tədbirin keçirilməsini qadağan etdi... Nə bolşevik təbliğatı, nə də hüquq-mühafizə orqanlarının gördüyü tədbirlər illərlə gəndə köklənmiş "Novruz"u yaddaşlardan birdəfəlik silə bilmədi, sadəcə bu bayramın məkanı daraldı, küçədən, meydanı çıxaraq evlərə, ürəklərə daxil oldu.

C.Qasımov qanlı repressiya üsulları ilə işləyən, milli düşüncənin ən xırda təzahürlərinə görə insanları divara söykəyib güllələyən sovetbolşevik ideologiyasının Novruz bayramı ilə mübarizədə, əslində məğlub olmasının səbəblərini xalqın düşüncəsinin ən dərin qatlarında axtararaq çox məntiqli bir nəticəyə gəlmişdir. O yazır:

- "1930-cu illərin sərt qadağaları, zorakı sistem "Novruz"un meydan mərasimlərini müvəqqəti zaman kəsiyində sıradan çıxarsa da, bu milli bayramı bütövlükdə yaddaşlardan silə bilmədi. Əslində bu mümkün də deyildi. Novruz bayramı xalqın qan-gen yaddaşı ilə bağlıdır. Bu bayram tarixən türk etnosunun təşəkkül və formalaşma prosesinin zəruri ünsürü, əsas tərkib materiallarından biri olduğu üçün bir xalq olaraq ümumtürk-öğz kütləsindən diferansiasiya edən Azərbaycan xalqının etnopsixoloji təcrübəsinin içindən inkişaf edərək mentalitet sisteminin zəruru, ayrılmaz struktur səviyyəsinə çevrilmişdir".

Ş.Albalyev yazır ki, Novruz təkcə Azərbaycan xalqı tərəfindən deyil, çox geniş etnikmədən coğrafiyada qeyd olunan bayramdır. Biz tez-tez bu bayramın Azərbaycan xalqının öz bayramı olması, yaxud mədəniyyətimizə kənardan (irandilli xalqlardan) daxil olması haqqında mübahisələrlə qarşılaşırıq.

Müəllif bu mübahisələrin də cavabını C.Qasımovun tədqiqatlarının elmi obyektivliyində axtarır. C.Qasımov Novruz bayramının digər xalqlara da aidliyini qətiyyətlə inkar etmir. Onun yanaşmasına görə, ortaq coğrafiyada yaşayan xalqların hamısının yazın gəlməsi ilə bağlı mifoloji təsəvvürləri, demək olar ki, üst-üstə düşür. Ortaq coğrafiya, ortaq təbii şərait və bundan irəli gələn ortaq təqvim görüşləri deməkdir. Həmin görüşlər başdan-başa mifoloji təsəvvürlərə əsaslanır. Bu təsəvvürlər məzmun baxımından qış və yazı təmsil edən obrazlar arasında mübarizəni əks etdirir. Ortaq coğrafiyada yaşayan bütün xalqların yazın gəlişi, qışın gedişi ilə bağlı özlərinə məxsus mifik təsəvvürləri olmuşdur. Sonradan bu ortaq təsəvvürlər Novruz bayramında bir-birinə qovuşaraq nəhəng bir təqvim mərasimi kompleksinə çevrilmişdir.

Ortaq bir coğrafiyada Novruz bayramını qeyd edən xalqların ortaq, üst-üstə düşən, hamı üçün eyni olan cəhətlər olduğu kimi bir-birini təkrarlamayan milli cəhətlər də vardır. Novruz bayramını hər bir xalq, o cümlədən Azərbaycan xalqı üçün milli, doğma edən də elə bu təkrarlanmaz cəhətlərdir. Başqa sözlə, ortaq Novruz coğrafiyasında yaşayan heç bir xalq hökm verə bilməz ki, bu bayram yalnız ona məxsusdur. Azərbaycan Novruz bayramında o qədər məhəlli inanc, adət-ənənə vardır ki, onlar digər xalqların Novruz ənənə-

lərində yoxdur. Yəni Novruz bayramı onu qeyd edən Şərqi xalqlarının hər birinin, o cümlədən böyük ölçüdə Azərbaycan xalqının töhfəsi ilə yaranmış nəhəng mədəniyyət hadisəsidir.

Sovet imperiyası dövründə üzərinə "dini bayram" damğası vurulub qeyd olunmasına sərt qadağa qoyulan

Novruz bayramı uzun illərin fasiləsindən sonra 1969-cu ildən respublikamızda təntənə ilə qeyd edilməsinə başlanılmışdır. Bu, o vaxt ölkəmizin rəhbəri seçilən Ümummilli Lider Heydər Əliyevin öz xalqına, onun qədim, zəngin tarixinə, mədəniyyətinə, milli adət-ənənələrinə tükənməz məhəbbətinin əyani təzahürü idi. Ulu öndər Heydər Əliyev Novruzunu həm də milli birlik bayramı adlandırır:

- "Novruz bizim ən qədim milli bayramımızdır. O, xalq bayramıdır. Novruz bayramı insanları, xalqımızı həmişə sevindirib, ən çətin anlarda, ən ağır günlərdə də onlarda xoş, nikbin əhval-ruhiyyə yaradıb. Ona görə də bu bayram hər bir azərbaycanlı üçün əziz bayramdır".

Azərbaycanın təşəbbüsü ilə BMT-nin 2010-cu il 23 fevral tarixində martın 21-ni "Beynəlxalq Novruz Günü" elan etməsi də bu bayramın bəşəri miqyasda roluna yüksək önəm verdiyinə dəlalət edir.

Prezident İlham Əliyev Bakıda Novruz bayramı münasibətilə təşkil olunan şənlikdə bildirmişdir:

- "Novruz Azərbaycan xalqının ən sevimli bayramlarından biridir. Xalqımız əsrlər boyu bu gözəl bayramı qeyd edir. Hər bir ailədə Novruz əziz bayram kimi qeyd edilir. Bu bayram, doğrudan da, həm rəsmi bayram kimi qeyd edilir, həm geniş şəkildə, bütün ölkəmizdə hər bir Azərbaycan vətəndaşı baharın gəlişinə sevinir, hər bir Azərbaycan ailəsi bu bayram günlərində bir yerdə olur. Bir neçə il bundan əvvəl Azərbaycanda Novruz bayramının beş gün qeyd edilməsi ilə bağlı imzaladığım sərəncamın da məqsədi məhz ondan ibarət idi ki, bu Novruz günlərində hər bir Azərbaycan ailəsi bu bayramı qeyd etsin".

İsmayıl Məcidli
aqrar elmləri üzrə
fəlsəfə doktoru, dosent